

คำที่มีความสัมพันธ์กับภาษาเขมรที่นำมาเป็นชื่อเครื่องยาในตำรายาฉบับ
“ตำราพระโอสถพระนารายณ์”
Words related to Khmer found in the medical text
“Tamra Phra Osot Phra Naray”

ชัยวัฒน์ เสาทอง
Chaiwat Saothong

บทคัดย่อ

ชื่อเครื่องยาที่เป็นคำยืมภาษาเขมรนั้นมีทั้งชื่อพืชและผลิตภัณฑ์จากพืช, สัตว์และผลิตภัณฑ์จากสัตว์, ธาตุ, รวมทั้งการยืมคำนาม, คำกริยา, คำขยายในภาษาเขมรมาระบุคุณลักษณะของสมุนไพรนั้น ๆ รวมจำนวน 78 คำ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าไทยรับความรู้ทางการแพทย์แผนโบราณจากเขมรด้วย และสามารถใช้ความรู้ในภาษาเขมรสืบหาแหล่งที่มาทางพฤกษศาสตร์ได้ในกรณีที่เกิดเอกสารทางฝั่งไทยยังไม่สามารถสืบค้นได้ เครื่องยาที่เป็นคำยืมภาษาเขมรนั้นต่อยอดถึงความสัมพันธ์อีกด้านหนึ่งของสองชนชาติ ชื่อสมุนไพรบางชนิดแสดงให้เห็นถึงการอยู่ร่วมกันในสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและภูมิประเทศใกล้เคียงกัน ในเชิงภาษาศาสตร์พบการเปลี่ยนแปลงของภาษาเขมร และคำยืมในภาษาไทยช่วยรักษาเสียงและความหมายเดิมบางประการในภาษาเขมรไว้ได้

ABSTRACT

The Khmer loan word in Thai-Traditional medicine including Flora and Fauna names and its products, substances, besides of noun, verb, adjective in Khmer for identifying the medicine's features. The 78 Khmer loan words finding insisted Khmer medical intellectual were transform to Thai. The unknown source of Thai medicine names also found in Khmer words and required future study. The finding emphasized on the relationship between both countries and sharing the same environmental area. This is Linguistically found that Khmer words had been changed its sounds or its meaning and some Thai words are preserved some prior characteristics.

¹ อาจารย์ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

บทนำ

ภาษาเขมรและภาษาไทยมีความสัมพันธ์กันหลายประการ เนื่องจากสังคมเขมรและสังคมไทยมีความผูกพันกันหลายมิติและกินเวลายาวนาน เราพบว่าคำยืมภาษาเขมรในภาษาไทยจำนวนมาก คำจำนวนหนึ่งไม่สามารถระบุได้ชัดเจนว่าเป็นคำภาษาเขมรในภาษาไทย ดังนั้นจะเรียกว่าคำไทยที่มีความสัมพันธ์กับภาษาเขมรเป็นหลัก คำเหล่านี้มีหลายกลุ่ม กลุ่มหนึ่งที่น่าสนใจและมีความสนใจศึกษาบ่อยคือชื่อยาโบราณ

ผู้เขียนได้ศึกษาดารายาโบราณบางฉบับและเห็นว่าในตำรายาโบราณเหล่านี้มีคำที่มีความสัมพันธ์กับภาษาเขมรปะปนอยู่ด้วย อีกทั้งชื่อเครื่องยาบางชื่อสามารถนำข้อมูลจากภาษาเขมรมาอธิบายที่มาที่ไปของคำบางคำที่ปรากฏในเอกสารประเภทนี้ โดยผู้เขียนเลือกศึกษาชื่อเครื่องยาใน “ตำราพระโอสถพระนารายณ์” เนื่องจากความทรงคุณค่าของเอกสารชิ้นนี้ และคำกลุ่มเป้าหมายในเอกสารชิ้นนี้มีปริมาณไม่มากจนเกินที่จะกล่าวถึงในบทความหนึ่งชิ้นได้ อนึ่ง ผู้เขียนได้ศึกษาเรื่องยาแผนโบราณจากหนังสือ “คำอธิบายตำราพระโอสถพระนารายณ์” ได้เห็นความสำคัญของหนังสือเล่มนี้และเกิดแรงบันดาลใจที่จะศึกษาคำที่มีเค้ามูลจากภาษาเขมรในชื่อเครื่องยาจากหนังสือเล่มดังกล่าว และอาจทำให้เห็นอีกหนึ่งมิติของความสัมพันธ์ระหว่างภาษาและวัฒนธรรมเขมรกับภาษาและวัฒนธรรมไทย

คำที่มีความสัมพันธ์กับภาษาเขมรที่นำมาเป็นชื่อเครื่องยาในตำรายาฉบับ “ตำราพระโอสถพระนารายณ์”

ตำราพระโอสถพระนารายณ์เป็นเอกสารในสมัยอยุธยาตอนปลาย เข้าใจว่ารวบรวมขึ้นภายหลังรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์¹ ซึ่งในสมัยนี้ปรากฏคำยืมภาษาเขมรเข้ามาในภาษาไทยเป็นจำนวนมากอยู่แล้ว ในตำราดังกล่าวปรากฏคำจำนวนหนึ่งมีความสัมพันธ์กับภาษาเขมรหลาย ๆ คำเป็นที่รู้จักโดยมากแล้วว่าเป็นคำยืมภาษาเขมร บางคำก็ยังเป็นที่ก้ำก่าอยู่ โดยเฉพาะชื่อเครื่องยาที่บางชื่อมีชื่อ แปลกประหลาด ไม่คุ้นเคย และบางคำมีที่มาที่ไปน่าสนใจ ควรศึกษาและอธิบายเพิ่มเติมการยกชื่อเครื่องยาที่เป็นคำที่มีเค้ามูลจากภาษาเขมรที่ปรากฏในตำรา พระโอสถพระนารายณ์มาอธิบาย อาจช่วยให้เข้าใจตำรับตำราโบราณมากขึ้น เช่น เข้าใจเครื่องยาแต่ละชนิดมากขึ้น รู้จักสมุนไพรเป็นประโยชน์ส่วนหนึ่งในการพยายามทำความเข้าใจ

เข้าใจสิ่งที่คนโบราณได้จดบันทึกไว้ เข้าใจภูมิปัญญาคนในสมัยอยุธยาตอนปลาย ตลอดจนถึงสังคมในสมัยดังกล่าว และเป็นประโยชน์ต่อผู้ศึกษาภาษาโบราณ ภาษาเขมร และภาษาเขมรในภาษาไทยต่อไป

เกณฑ์ในการพิจารณาว่าคำใดเป็นคำที่มีความสัมพันธ์กับภาษาเขมรนั้น ผู้เขียนยึดตามเกณฑ์ของ Uraisri Varasarin² ซึ่งจะไม่กล่าวโดยละเอียดในที่นี้ และบางคำในกลุ่มคำเป้าหมายนี้สามารถระบุต่อไปได้อย่างชัดเจนว่าเป็นคำยืมจากภาษาเขมร ทั้งนี้ผู้เขียนเจาะจงศึกษาในประเด็นของภาษาเป็นสำคัญ โดยเฉพาะชื่อเครื่องยาส่วนมากซึ่งเป็นชื่อพืชหรือผลิตผลจากพืช ชื่อพืชที่พ้องกันในภาษาไทยและเขมรบางครั้งพบว่าพืชในสกุลเดียวกัน แต่มีชื่อชนิด³ แตกต่างกัน ส่วนหนึ่งเนื่องจากวิวัฒนาการการจัดวงศ์, สกุล และชนิดในทางวิทยาศาสตร์ มีการเปลี่ยนแปลงและพบชื่อใหม่เรื่อยๆ และมีชื่อวิทยาศาสตร์และชื่อภาษาไทยต่างกัน เอกสารอ้างอิงหลายชิ้น หรือพืชที่มีชื่อทางวิทยาศาสตร์แตกต่างกัน แต่ชื่อพื้นบ้านรวมเรียกเป็นชื่อเดียวกันเนื่องจากมีลักษณะทางกายภาพใกล้เคียงกัน อนึ่งชื่อพืชชนิดต่างๆ นั้นในภาษาไทยมีความลึกลับกันอยู่มากในถิ่นเดียวมีคำเรียกหลายชื่อ ชื่อเดียวกันแต่ละถิ่นใช้เรียกพืชคนละชนิดกัน ในภาษาเขมรก็เช่นเดียวกัน ชื่อพืชชนิดต่างๆ มีความแตกต่างกันไปตามภาษาถิ่น ที่สำคัญคือ การศึกษาสายวิทยาศาสตร์และการแพทย์แผนโบราณในประเทศกัมพูชาที่ยังไม่มีเอกสารอ้างอิงเพียงพอ เป็นเหตุให้ไม่สามารถสืบค้นตำรับตำราชื่อพืชชนิดต่างๆ ชื่อเครื่องยา และภาพตัวอย่างได้เต็มที่นักประการสุดท้าย คำที่มีเค้ามูลจากภาษาเขมรในภาษาไทยเหล่านี้เมื่อเข้ามาในภาษาไทยแล้ว อาจเกิดการย้ายความหมายจากสิ่งหนึ่งไปสู่อีกสิ่งหนึ่งได้ ดังนั้นควรศึกษาให้ละเอียดแนใจก่อนจะนำไปอ้างอิงหรือใช้ประโยชน์ในทางวิทยาศาสตร์หรือการแพทย์แผนโบราณ ในที่นี้ ผู้เขียนจะถือเป็นพืชชนิดเดียวกันหากวิธีการศึกษาในทางภาษาศาสตร์สามารถเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของคำศัพท์ในสองภาษานี้ได้ตำรายาดังกล่าวพบชื่อเครื่องยาว่า 300 ชนิด ผู้เขียนพบชื่อเครื่องยาที่เป็นภาษาเขมรในตำราดังกล่าวจำนวน 78 คำ โดยบางคำเป็นคำที่รู้จักกันดีในภาษาไทยอยู่แล้ว และบางคำก็ไม่ใช่ที่คุ้นเคยในภาษาไทยเท่าใดนัก รวบรวมได้ดังนี้

³ ผู้เขียนขอไม่ยกชื่อวิทยาศาสตร์ของพืชแต่ละชนิดมาเทียบ เนื่องจากงานชิ้นนี้เป็นงานสายภาษาศาสตร์ อย่างไรก็ตามผู้อ่านที่สนใจสามารถหาอ่านและสืบค้นเพิ่มเติมได้จากบรรณานุกรมท้ายบทความ.

คำเป้าหมายในภาษาไทย ⁴	คำภาษาเขมร ⁵	ออกเสียง ⁶	ความหมายในภาษาเขมร
1 กระชาย	ខ្លាយ	khceùaj	ต้นกระชาย
2 กระบือ (หญ้าปาก) กระบือ	ក្របី	krA ^o Ej	ควาย
ยังไม่สามารถสืบค้นได้ว่า หญ้าปากกระบือ หรือ หญ้าปากควาย มีชื่อเรียกในภาษาเขมรว่าอย่างไร			
3 กระวาน	ក្រវ៉ាញ	krAwaùð	ต้นกระวาน
ผลกระวาน ได้จากต้นกระวาน ที่ตรงกับพืชลวงหัว Rkvaj ในภาษาเขมร ส่วนใบกระวาน ได้จากพรรณไม้เทศชนิดหนึ่ง (bay) ไม่ใช่ได้จากใบของต้นกระวานที่อธิบายข้างต้นอันเป็นพืชลวงหัว ที่เรียกใบของพืชชนิดนี้ (bay) ว่า กระวาน เหมือนกันเนื่องจากกลิ่นคล้ายผลกระวาน			
4 กรัก (ซี)	ក្រាក់	kra/	แก่นไม้
กรักซี คือแก่นของพืชที่लगถิ่นทางภาคใต้เรียก ครี หรือ สรี และทางภาคอีสานเรียกว่า ซี, ยังไม่สามารถสืบค้นได้ว่าพืชชนิดนี้ตรงกับภาษาเขมรว่าอย่างไร			
5 กราย	ក្រាយ	kraj	ต้นกราย
6 กรุงเขมา	ព្រះ ក្រុង	preah kruN	ต้นกรุงเขมา
	- ក្រុង	kruN	ต้นเหมือดขน
	- ខ្មៅ	khmaw	ดำ
	ក្រុង ក្រហម	kruN krAhAùm	ต้นเหมือดขน
	- ក្រហម	krAhAùm	แดง
	- វាល	weùal	ทุ่ง
	ក្រុង វាល	kruN weùal	ต้นเหมือดขน
คำ RBHRKùg ไม่ปรากฏในเอกสารภาษาเขมร แต่ได้ข้อมูลจากภาษาพูดในประเทศกัมพูชา			
7 กะทิง (มะพร้าวไฟ)	ខ្លឹះ	khtih	กะทิง
8 กะเทียม - กระเทียม	ខ្លឹម	khtöm	พืชพวกหอม, กระเทียม
	- ស	sAù	ขาว
	ខ្លឹមស	khtöm sAù	ต้นกระเทียม
	- ក្រហម	krAhAùm	แดง
	ខ្លឹម ក្រហម	khtöm krAhAùm	ต้นหอม
9 กะเบา - กระเบา	ក្រាបៅ	krAbaw	ต้นกระเบา
10 กะเพรา	ម្រះព្រៅ	mreah pr«w	ต้นกะเพรา
11 กะล่ำ (ผัก)-กะล่ำผัก	ក្លាតាក់	khlampea/	กะล่ำผัก
12 กัญชา - กัญชา	កាញា	kaøchau	ต้นกัญชา
13 การเกิด - การเกิด	ការកើត	kaùrakeüt	ต้นการเกิด
14 กำทอด กำทวด	កន្ទុក	kAntuù«t	ต้นมะยม
	- កែវ កន្ទុក កែវ	prej knPÜtèRB	ป่า ต้นมะขามป้อม

⁴ เครื่องยาที่เป็นคำประสมโดยหากคำใดคำหนึ่งเป็นคำยืมภาษาเขมร คำที่ไม่ใช่คำยืมภาษาเขมรจะวงเล็บไว้ เช่น พนม (สุวรรณค์), (โกฏ)เขมา เป็นต้น หากชื่อเครื่องยานี้เขียนไม่ตรงกับภาษาไทยปัจจุบัน จะกำกับคำไทยปัจจุบันค้นไว้ทางขวา เช่น ชมด - ชมมด, คำเขมรที่ยกมาหากเป็นคำประสม จะยกคำมูลแยกโดดๆ มาอธิบายให้เข้าใจศัพท์แต่ละศัพท์ก่อนนำมาประสมกันด้วย หากคำตั้งที่ยกมานั้นในภาษาเขมรเรียกเป็นอย่างอื่น จะยกคำนั้นมาเทียบด้วย ซึ่งพืชบางชนิดในภาษาเขมรที่ยกมาจะมีชื่อเรียกมากกว่าหนึ่งชื่อ ก็จะยกมามากกว่าหนึ่งชื่อด้วย.

⁵ ศัพท์อักษรตามพจนานุกรมเขมร ฉบับพุทธศาสนบัณฑิตยสถาน ปี พ.ศ. ๒๕๑๑-๑๒.

⁶ ระบบการถ่ายถอดเสียงภาษาเขมรในบทความนี้ บันทึกโดยผู้เขียน อิงตามสำเนียงภาษาเขมรมาตรฐาน และบันทึกแบบกว้าง (Broad transcription) ซึ่งอาจแตกต่างจากระบบที่ผู้ศึกษาภาษาเขมรส่วนใหญ่คุ้นเคย ผู้เขียนเพียงแต่เสนอทางเลือกทางหนึ่งในการรับรู้เสียงในภาษาเขมรมาตรฐานเท่านั้น.

มะยม เป็นพืชต่างถิ่นที่นำเข้ามาที่หลัง สันนิษฐานว่า เดิมเขมรเรียกมะขามป้อมซึ่งเป็นพืชท้องถิ่นด้วยคำนี้ knpüt ต่อมามะยมเข้ามาในท้องถิ่น จึงผนวกใช้เรียก มะยม ด้วย โดยอาจเทียบเคียงจากลักษณะทางกายภาพของผล โดยมะขามป้อมมีคำขยายเพิ่มเติมเป็น มะยม+ป่า เนื่องจากพืชท้องถิ่นย่อมสามารถพบได้ในป่า แต่ในภาษาไทยยืมคำ กำทวด นี้มาตั้งแต่ความหมายในภาษาเขมรยังไม่เปลี่ยนแปลง คือยังหมายถึง มะขามป้อมอยู่ จึงปรากฏบันทึกคำ กำทวด-กำทวด ไว้ในตำราพระโอสถพระนารายณ์ หมายถึงมะขามป้อม ขณะเดียวกันก็พบว่าในตำรานี้ยังบันทึกคำมะขามป้อม ไว้ในเอกสารชิ้นเดียวกันด้วย นอกจากนี้ในตำราสมุนไพรหลาย ๆ เล่ม ยังมีบันทึกคำภาษาถิ่นราชบุรี เรียกมะขามป้อมว่า กำทวด โดยไม่ได้ให้รายละเอียดว่าเป็นภาษาไทยถิ่นราชบุรีหรือภาษาเขมรถิ่นราชบุรี

15 แก้ว (กล้วย)	แก้ว	kaùEw	แก้ว
	แก้วกล้วย คือทรายหรือซิลิกาที่ปนอยู่ในกล้วย เครื่องยานิดนี้เป็นผลพลอยได้จากการเผากล้วย		
16 (โกฏ) เฆมา	เฆ	khmaw	ดำ
(คนที) เฆมา	เฏ	trAsiù<t	ต้นคนทีเฆมา
	หัง	/Amp ùk sraùE	ต้นคนทีเฆมา
17 (โกฏ) สอ (เทศ)	ส	sAù	ขาว
(โกฏ) สอ (จีน)			
(คนที) สอ			

ยังไม่สามารถสืบค้นได้ว่า โกฏเฆมา, โกฏสอเทศ, โกฏสอจีน, คนทีสอ มีชื่อเรียกในภาษาเขมรว่าอย่างไร แต่พบคำ ekadð kaù t ในพจนานุกรมเขมรฉบับพุทธศาสนบัณฑิตย อธิบายว่าชื่อพืชชนิดหนึ่งนำมาเป็นยา อ้างอิงว่ามาจากภาษาบาลี

18 ขอน (ดอก)	ค	kol	โคนต้นไม้, ขอนไม้
	ขอนดอก คือ ต้นไม้ที่มีเชื้อราเจริญในเนื้อไม้ ทำให้เนื้อไม้มีกลิ่นหอม โดยมากได้จากต้นพิทูล บ้างก็ได้จากต้นตะแบก		
19 (ขอบ) ชะนาง	-มุ	muk	หน้า
	-น	chneùaN	ชานางซ้อนปลา
	มุ	muk chneùaN	ต้นขอบชะนาง

ใน Dictionary of Plants used in Cambodia ต้น muxQñag มีชื่อวิทยาศาสตร์สองชื่อ ชื่อแรกตรงกับชื่อวิทยาศาสตร์ของต้นขอบชะนางที่ระบุในหนังสือคำอธิบายตำราพระโอสถพระนารายณ์ ชื่อที่สองตรงกับต้นหางนกยูง หรือ ต้นแมงป่อง ในภาษาไทย

20 ไคร้ (เครือ)	ค	sl«k	ใบ
(ตะ) ไคร้ (หอม)	ค	sl«k krej	ต้นตะไคร้
ไคร้ (ต้น), ไคร้ (หอม)	ค	teùpteuàruù	ต้นเทพทาโร

ไคร้เครือ ในคำอธิบายตำราพระโอสถพระนารายณ์ระบุยังไม่ทราบแหล่งที่มาทางพฤกษศาสตร์แน่ชัดจึงไม่สามารถสืบค้นจากเอกสารภาษาเขมรมาเทียบได้

ไคร้ต้น, ไคร้หอม ปัจจุบันบางถิ่นเรียกว่า ต้นเทพทาโร ตรงกับภาษาเขมร ขณะเดียวกันก็พบคำ เทพ ทาโร ในตำราพระโอสถพระนารายณ์อีกด้วย

21 งา	ง	lN ù	
22 (เจตมูล) เพลิง	-เ	phl«ùN	ไฟ
	เ	c«tramuùl phl«ùN	ต้นเจตมูลเพลิง
	เ	phl«N krAhAùm	ต้นเจตมูลเพลิงแดง

ชื่อวิทยาศาสตร์ของเจตมูลเพลิงแดง ตรงกับ ePølgRkkm ในภาษาเขมร และพบชื่อ ciRtmUlePølg ในพจนานุกรมเขมรฉบับพุทธศาสนบัณฑิตย แต่ไม่สามารถสืบค้นชื่อเจตมูลเพลิงขาวในเอกสารภาษาเขมรได้

23 ชลูด	ช	chnout	ต้นชะลูด
24 ขอม - ชะอม	-เ	ch«ù	ไม้
ขอม (เทศ) - ชะอมเทศ	-เ	ph/aùEm	หวาน
	เ	ch«ù/aùEm	ต้นชะอม

25 (ชะ) พลู	มู ซาญ	mluù caù phluù	ตันพลู ตันชะพลู
<p>ในคำอธิบายตำราพระโอสถพระนารายณ์ อธิบายคำ ชะ หรือที่ต่อมาเพี้ยนเป็น ซ้ำ หมายถึง “ของเทียมของปลอม ของไม่จริง” เมื่อใช้เรียกนำหน้าชื่อพืชชนิดใด ก็หมายความว่า “ไม่ใช่พืชชนิดนั้น” เช่น ชะคราม, ชะพลู (หน้า 343) อย่างไรก็ตาม คำ ชะเอม ไม่อยู่ในข่ายนี้</p>			
26 ชมด - ชะมด	ฃมุด	chmuh	ชะมด
27 ชัน	ฉั้ว	c ù«	ยาง, ยางไม้
28 ชุมเห็ด	ฉุฎิต	əANh«t	ตันชุมเห็ด
29 ดอกดิง	เยญ้ว	əAùNë«N	ตันดอกดิง
30 (ดิน) ปะสิ่ว emSv	ผะผึ๊ต โรมเซ้ว	mseùw romseùw	ดินปะสิ่ว ดินปะสิ่ว
31 (ดิน) สอพอง	- ลั	sAù	ขาว
	- ฉี	əEj	ดิน
	ฉีล	əEj sAù	ขอล้ก, ดินสอพอง
	ฉีลผุ่ย	əEj sAù phoj	ดินสอพอง
32 ดิป्ली	ฉีลถ	əEj sAù ph ùN	ดินสอพอง
	ฉีป्ली	əEjplEj	ตันดิป्ली
33 ตรช - กรด	ทฺรฉ	trAh	ตันกรด
34 ตลอด - สลอด	ลัตุ	sLAùt	ตันสลอด
35 ตะเคียน	ทคี๊	k kiù	ตันตะเคียน
<p>สระ เอีย ในพยางค์สุดท้ายของคำ ตะเคียน ในภาษาไทยอาจสามารถระบุได้ว่า เป็นคำยืมจากภาษาเขมรโบราณ เนื่องจาก ภาษาเขมรโบราณสมัยพระนครคำนี้เขียนด้วยเชิงพยัญชนะ y (ย) คือ gargyar, gragyar และสันนิษฐานว่าการเขียนเชิงพยัญชนะ y (ย) นี้เพื่อแทนเสียงสระ *เอีย (*i«) ในภาษาเขมรสมัยโบราณ ขณะที่เขมรปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงเสียงสระเป็น อี (i«)</p>			
36 เเตย	เถีย	taùj	ตันเเตยหอม
<p>พจนานุกรมเขมรฉบับพุทธศาสนบัณฑิตยส์กล่าวถึงเฉพาะ เเตยหอม ซึ่งนำมาทำขนมและอาหาร และอ้างอิงภาษาไทย ด้วย, คำ เเตย ใน “คำอธิบายตำราพระโอสถพระนารายณ์” หมายถึง เเตยทะเล ซึ่งเป็นต้นตัวเมีย ส่วนตัวผู้เรียกลำเจียก (หน้า 393)</p>			
37 เทียน (คำ)	เถีย	tiù«n	เทียนไข
<p>เทียน ในภาษาเขมรหมายถึงเฉพาะ เทียนไข และไม่ปรากฏว่าเป็นชื่อพืช ขณะที่ไทยนำมาเป็นชื่อพืชหลายชนิด</p>			
38 ไทร (หญ้า) ไทร	ไฺไ	crej	ตันไทร
<p>ยังไม่สามารถสืบค้นได้ว่า หญ้าไทร มีชื่อในภาษาเขมรว่าอย่างไร</p>			
39 (น้ำมัน) แพะ	ปะไ	p pEù	แพะ
40 (น้ำมัน) งาเซย	ญ	lN ù	ตันงา
41 (น้ำ) ประสาน (ตีบุก) (น้ำ) ประสาน (ทอง)	ฉีเย	chaùj	กรุ่น, ไร่สิ่งเจือปน, ล้วน, ปลอดภัย, เขยขึ้น
	ผุ๊	phsaù	เชื่อมให้ติดกัน
42 บร (เพ็ด)–บอระ (เพ็ด)	- บดฎูล	°Anèoùul	แก่นของพืชที่ไม่แข็ง เช่น หยวกกล้วย
	- เตไฺ	pec	เพชร
	บดฎูลเตไฺ	°Anèoùul pec	ตันบอระเพ็ด

คำ-เพ็ด ใน บอระเพ็ด มาจาก เพชร ซึ่งมีที่มาจากคำ วชร ในภาษาบาลี-สันสกฤต เข้าใจว่าคำนี้ผ่านภาษาเขมรมาก่อน แล้วจึงรับเข้ามาในภาษาไทย

43	เปราะ เปราะ (หอม)	ព្រះ	prAh	ต้นเปราะ
44	พนม (สวรรค์) ไม่สามารถสืบค้นได้ว่า ต้นพนมสวรรค์ มีชื่อเรียกอย่างไรในภาษาเขมร	ភ្នំ	phnom	ภูเขา
45	พลับพลึง	កំភ្លឹង	kAmplôn	ต้นพลับพลึง
46	เพกา	ពិកា	pikaù	ต้นเพกา

คำ Bika นี้ไม่ปรากฏในพจนานุกรมเขมรฉบับพุทธศาสนบัณฑิตย แต่พบใน Dictionary of Plants used in Cambodia และยังปรากฏชื่ออีกชื่อหนึ่งว่า eRsamdav srau m ëàùw แปลตรงตัวว่า ฝักดาบ โดยเรียกจากลักษณะของฝักที่ยาวเหมือน ฝักดาบ

47	ไพล	ព័ន្ធ	ponlɔj	ต้นไพล
48	พิมเสน	ពុំសែន	pumsaùEn	1 ต้นขุมแสง 2 ต้นพิมเสน 3 (มะม่วง) พิมเสน

คำ พิมเสน นี้ในพจนานุกรมเขมรฉบับพุทธศาสนบัณฑิตยอ้างคำไทยเทียบด้วย นอกจากนี้ ต้นขุมแสงในภาษาเขมรมีชื่ออีกชื่อว่า kEnSg kAnsaùEN แปลตรงตัวว่า ฝักสั้นน้อยคำ ขุมแสง ในภาษาไทย ที่ใช้เรียกพืชชนิดนี้ก็น่าจะเป็นคำยืมจากภาษาเขมรข้างต้น โดยเกิดการเปลี่ยนแปลงเสียงของพยางค์แรก

49	(มหา) ละลาย	- ម្លាយ មហាម្លាយ	romleùaj romleùaj	ทำให้ละลาย ต้นมหาละลาย
----	-------------	---------------------	----------------------	---------------------------

คำ mharmòay พบในพจนานุกรมเขมรฉบับพุทธศาสนบัณฑิตย ระบุว่าเป็นพืชสมุนไพร แต่ไม่พบชื่อวิทยาศาสตร์ของต้นมหาละลายใน Dictionary of Plants used in Cambodia จึงไม่สามารถยืนยันได้ชัดเจนว่าเป็นพืชชนิดเดียวกันกับต้นมหาละลายในภาษาไทยด้วยหรือไม่

50	(มะ) กรูด	- ក្រូច - ស្រើច ក្រូចស្រើច - ឆ្មារ ក្រូចឆ្មារ អង្កែមអង្កែម	krouc saùc krouc saùc chmaù krouc chmaù /ANkreùm/ANkrAùm	พืชจำพวกมะนาว ส้ม หัวเราะ ต้นมะกรูด จิว, กะทัดรด, ย่อม ต้นมะนาว ต้นมะกล่ำ
51	(มะ) กล่ำ	ក្រខ្មុប	krAkhop	ต้นตะขบ
52	(มะ) ขบ - ตะขบ	មោក	moùk	ต้นโมก
53	มูก (หลวง) - โมกหลวง มูก (มัน) - โมกมัน	- ខ្លែង - គង់ ខ្លែងគង់ ស្រឡឹ - ទឹក - ដោះ - ខ្លា ទឹកដោះខ្លា ពពេចថ្នាំ	khlaùEN ku«N khlaùEN ku«N srAlEj tök ëAh khlaù tök ëAh khlaù p pec cANwaù	ว่าว, เหยี่ยว คงอยู่, ประทับ, เกาะ ต้นโมกมัน-โมกหลวง ต้นโมกมัน น้ำ นม เสื่อ ต้นโมกหลวง ต้นโมกบ้าน

คำ โมก ปรากฏในพจนานุกรมเขมรฉบับพุทธศาสนบัณฑิตย emak อธิบายว่า ต้นไม้ป่าชนิดหนึ่ง มีหนามตามต้นและ กิ่ง ใบเล็ก ๆ แต่ไม่พบชื่อ emak ใน Dictionary of Plants used in Cambodia ชื่อวิทยาศาสตร์ของโมกมันและโมกหลวง ตรงกับคำที่ยกมาข้างบน โดยมีชื่อท้องถิ่นและมีชื่ออื่น ๆ อีกอย่างละหนึ่งชื่อ

54	แมงลัก	เนื้หญัฎ เนื้หญัอ	liùNlea/	ต้นแมงลัก
55	ระงับ (พิศม์)-ระงับพิษ	เฒ่าบ๋ เฒ่าบ๋	r N «p romN «p	สงบลง, หายไป ทำให้ตาย-ทำให้หาย
ไม่สามารถสืบค้นได้ว่า ระงับพิษ มีชื่อเรียกในภาษาเขมรว่าอย่างไร				
56	รัก	ภัก เฏีเณ เฏีเณญ์	re«/ Rm&kSN¾ mrea/	ต้นรักดอก รักใหญ่ รักใหญ่
รักดอก หมายถึง ต้นรักที่ให้ดอกนำมาร้อยมาลัยและนำมาเป็นเครื่องยา, นอกจากนี้ยังมี รักใหญ่ หมายถึง รักยืนต้นที่ นำยางมาลงรักปิดทอง และ รักทะเล ไม่พุ่มขนาดกลางมักขึ้นริมทะเล				
57	ละหุ่ง	-ญุ่ -เฎเญ ญุ่เฎเญ	lhoN preùN lhoN preùN	ต้นมะละกอ น้ำมัน ต้นละหุ่ง
มะละกอ เป็นพืชต่างถิ่นจากอเมริกากลาง เข้าใจว่าเดิมคำเขมรคำนี้ คงใช้เรียก ละหุ่ง ต่อมาเมื่อมีมะละกอเข้ามา จึงเรียกมะละกอด้วย โดยเทียบเคียงตามลักษณะของใบซึ่งคล้ายคลึงกัน ต่อมามีการแยกย่อยออกมา โดยมะละกอซึ่งเข้ามาทีหลัง แต่แพร่หลายกว่า ใช้คำเดิม ส่วน ละหุ่ง มีคำขยายเพิ่มเป็น ละหุ่ง+น้ำมัน เนื่องจากละหุ่งสามารถสกัดเอาน้ำมันมาใช้ประโยชน์ได้				
58	ลางโพง - ลำโพง	บ๋เฏ สัวัก	bAmp ùN sÈla/	ลำโพงขยายเสียง ต้นลำโพง
ต้นลำโพงมีสองชนิด คือ ลำโพงขาว และลำโพงกาสลัก มีดอกสีม่วงกลีบสองชั้น คำ -สลัก มาจากภาษาเขมรข้างต้น sɔak' sla/ ส่วน -กา- อาจร่อนเสียงมาจาก p,a phkaù แปลว่า ดอกไม้ ดังนั้น -กาสลัก น่าจะมาจาก p,asɔak' phkaù sla/ ดอกลำโพง				
59	(ลิ้น) ทเล - (ลิ้น) ทะเล	เฏเญ	tonleù	แหล่งน้ำขนาดใหญ่, แม่น้ำสายใหญ่ ๆ
ในภาษาเขมรโบราณหมายถึง ทะเล, แหล่งน้ำขนาดใหญ่ ต่อมาเขมรรับเอาคำ สมุทร มาจากสันสกฤตและเข้ามาแทนที่ ความหมายเดิม คำนี้จึงมาความหมายแคบลง คือหมายถึง แหล่งน้ำขนาดใหญ่, แม่น้ำสายใหญ่ ๆ ขณะที่ไทยยืมคำคำนี้มาจากเขมร ตั้งแต่ความหมายยังไม่เปลี่ยนแปลง จึงหมายถึง ทะเล ⁷				
60	ลำเจียก	เฏเญก	romceùk	ต้นลำเจียก
คำนี้ในพจนานุกรมเขมรฉบับพุทธศาสนบัณฑิตยส์อ้างคำไทยเทียบด้วยนอกจากนี้ สระ เเย ในพยางค์สุดท้ายของคำ ลำเจียก ในภาษาไทย อาจสามารถระบุได้ว่า เป็นคำยืมจากภาษาเขมรโบราณ เนื่องจากคำนี้ในภาษาเขมรโบราณเขียนด้วยเจ็ญ พยัญชนะ y (ย) คือ ramcyak, ramcyek และสันนิษฐานว่า เจ็ญพยัญชนะ y (ย) น่าจะนำมาใช้เขียนแทนเสียงสระ *เเย็ (*i«) ใน ภาษาเขมรสมัยโบราณ ขณะที่เขมรปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงเสียงสระเป็น เอ (eù)				
61	ลำพัน	ลัมพัน	lomp «n	ต้นลำพัน หรือ หญ้าหนูต้น
62	สคฺย - คฺย	คฺย	kuj	ต้นคฺย
63	สเดา - สะเดา	สเฎ	sëaw	ต้นสะเดา
64	สน	สฺรณ	srAl	ต้นสน
65	สั้มป่อย	สั้มปฏ สั้มปฏ	sAm°uù«	ต้นสั้มป่อย
66	สมอ	สฺรม	srAmAù	ต้นสมอ
คำนี้ในพจนานุกรมเขมรฉบับพุทธศาสนบัณฑิตยส์อ้างคำไทยเทียบด้วย				
67	สมุลแว้ง	-สั้มปฏ -เฏเญ	sAm°ouù lwEùN	สี, ผิวพรรณ ช่วงเสา

	សម្បូរល្អ	sAm ^o u lwE ^u N	ต้นสมุลแว้ง
68 สลัดโต	ជន្លាត់ដៃ	conl <t əj	ต้นสลัดโต
69 สลิต	ស្រលិត	srAl<t	ต้นสลิต หรือ ขจร
	ស្រឡិត		
คำนี้ในพจนานุกรมเขมรฉบับพุทธศาสนบัณฑิตยส์อ้างคำไทยเทียบด้วย			
70 สวาดิ - สवाद	ស្វាត	swa ^u t	ต้นสวาด
71 สอึก - สะอึก	ធ្លឹក	t/au ^l k	ต้นสะอึก
72 (น้ำส้ม) สาขู-สายชู	-សាច	sac	เนื้อ
	-ជូរ	cu ^u	เปรี้ยว
	សាច់ជូរ	sac cu ^u	สารส้ม
	សាជូរ	sa ^u cu ^u	สารส้ม
	ខ្មែរ	khmEh	น้ำส้มปรุงรสอาหาร
73 (สุพรรณ) ถัน-กำมะถัน	ស្ពាន់ធ័រ	sp <n th ù<	กำมะถัน
74 แสม	ស្មែរ	sma ^u E	ต้นแสม
แสมทะเล-แสมทะเล	ទន្លេ	tonle ^u	แหล่งน้ำขนาดใหญ่, แม่น้ำสายใหญ่ ๆ
75 หนาด	បាយម៉ាត	^o auj ma ^u t	ต้นหนาด

ใบ กับ ^oauj มีความใกล้เคียงทางเสียง แต่มีความหมายต่างกันทั้งสองภาษา, ใบหนาด มีความใกล้เคียงทางเสียงกับ ^oauj ma^ut จึงยกคำนี้มาด้วย อาจเป็นการลากเข้าหาคำที่มีความหมายอยู่แล้วในภาษาไทย เช่นใน กรณีต้น :ykpaMg ^oauj kəaN ในภาษาเขมร แปลตรงตัวว่า ข้าวตัง เนื่องจากดอกต่อๆ กันเป็นแผ่นเหมือนข้าวตังมีสีแดงเข้มและเนื่องจากข้าวในสมัยก่อนมีสีแดง จึงเรียกข้าวตัง ตรงกับภาษาไทย ต้นกะดังใบ, กะดังบาย

76 (หวาน) พระกราบ	ព្រះក្រាប	pre<h kra ^u p	ต้นโคไม้รูล้อม
-------------------	-----------	--------------------------	----------------

ในหนังสือคำอธิบายตำราพระโอสถพระนารายณ์ ระบุว่า หวานพระกราบ ยังไม่ทราบแหล่งที่มาทางพฤกษศาสตร์ (หน้า 667) ในพจนานุกรมเขมรฉบับพุทธศาสนบัณฑิตยส์ ระบุว่า RBHRkab เป็นพืชในกลุ่มกล้วยชนิดหนึ่ง ใบใหญ่ ใบแบนราบติดกับดิน, มีชื่อสมุนไพรมะรุณศรีนทร์ “เปรียช กราบ” ตรงกับสมุนไพรรไทย โคไม้รูล้อม ซึ่งพจนานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถานอธิบาย คำ โคไม้รูล้อม ว่า เป็นว่านที่มีใบแบนราบติดกับดิน อย่างไรก็ตามยังไม่พบชื่อว่านพระกราบใน Dictionary of Plants used in Cambodia ชื่อวิทยาศาสตร์ของ โคไม้รูล้อม นั้น ตรงกับGNpateq, /Anəa^ut chka^uE แปลตรงตัวว่า ลิ่นหมา และต้นโคไม้รูล้อม นั้น ก็เป็นพืชสมุนไพรรเช่นกัน⁶

77 (หวานพระ) ตะหิง	ព្រះតាហិង	pre<h ta ^u h<N	ต้นแดงซัง
--------------------	-----------	---------------------------	-----------

คำ ว่านพระตะหิง นี้ไม่ปรากฏในพจนานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถานปี พ.ศ. 2525 และในหนังสือคำอธิบายตำราพระโอสถพระนารายณ์ ระบุว่ายังไม่ทราบแหล่งที่มาทางพฤกษศาสตร์ (หน้า 667) ใน Dictionary of Plants used in Cambodia พบคำว่า RBHtahwg ซึ่งเมื่อเทียบชื่อวิทยาศาสตร์ตรงกับต้นแดงซัง เป็นพืชยืนต้น

ไม่ใช่ว่าดังระบุในตำราพระโอสถพระนารายณ์ และยังไม่พบว่า ไทยและเขมรมีการนำต้นแดงซังมาเป็นสมุนไพรมองเห็นเพียงความสัมพันธ์กันทางด้านภาษาเท่านั้น

78 (หวานพระ) ผนัง	ប៉ង	^o aN	บัง
-------------------	-----	-----------------	-----

คำ หวานพระผนัง นี้ไม่ปรากฏในพจนานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถานปี พ.ศ. 2525 และในหนังสือคำอธิบายตำราพระโอสถพระนารายณ์ ระบุว่ายังไม่ทราบแหล่งที่มาทางพฤกษศาสตร์ (หน้า 667) และไม่สามารถสืบค้น ว่านพระผนัง ในภาษาเขมรได้

คำ ผนัง ไม่ปรากฏในภาษาเขมรปัจจุบัน พบในภาษาเขมรโบราณ pna^l, phna^l คำ ผนัง phnaN มาจาก บัง ^oaN แล้วเติมกลางด้วยหน่วยคำ { n } , ผนัง จึงหมายถึง สิ่งที่บัง เป็นคำยืมที่ยืมมาจากเขมรโบราณ และไม่พบในภาษาเขมรปัจจุบัน ดังนั้นจึงยกรากศัพท์ (root) :Mg ซึ่งพบในภาษาเขมรปัจจุบันมาเทียบข้างบน⁷

บทสรุป

จะเห็นได้ว่าชื่อเครื่องยาที่เป็นคำยืมภาษาเขมรนั้นมีทั้งชื่อ พืชและผลิตภัณฑ์จากพืช, สัตว์และผลิตภัณฑ์จากสัตว์, ธาตุ, รวมทั้งการยืมคำนาม, คำกริยา, คำขยายในภาษาเขมรมาระบุคุณลักษณะของสมุนไพรนั้น ๆ จากข้อมูลข้างต้น สามารถสรุปได้เป็นหัวข้อดังนี้

1 พบคำศัพท์ที่มีความสัมพันธ์กับภาษาเขมร 78 คำ การที่เครื่องยาจำนวนหนึ่งมีชื่อเป็นภาษาเขมร แสดงว่าไทยรับความรู้เกี่ยวกับการแพทย์แผนโบราณมาจากเขมรด้วย

2 เข้าใจที่มาที่ไปของคำบางคำ ว่ามีความหมายบางประการที่สื่อถึงคุณลักษณะหรือสภาพของสมุนไพรหรือเครื่องยาคงชนิดนั้น ๆ เช่น สอ, (ดิน)สอพอง, แสดงสีขาว เขมา แสดงสีดำ กะลำพัก, กรัก(ชี่) แสดงส่วนที่เป็นแก่นของไม้เขย แสดงขั้นตอนการปรุงยาด้วยการหุง

3 พืชที่ระบุไว้ในตำราพระโอสถพระนารายณ์ บางชนิดยังไม่ทราบแหล่งที่มาทางพฤกษศาสตร์ อาจสามารถสืบค้นจากภาษาเขมรได้ เช่นว่านพระกราบ, ว่านพระตะหิง ตรงกับ โต้ไม่รู้ล้ม, แดงขัง ตามลำดับ ซึ่งเป็นเรื่องที่ต้องศึกษากันไป ทั้งในทางภาษาศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และการนำไปใช้ประโยชน์ทางการแพทย์แผนโบราณ

4 การยืมจากภาษาเขมร บางคำมีการยืมจากความหมายในภาษาเขมรเดิม ก่อนมีการเปลี่ยนแปลงในภาษาเขมรปัจจุบัน เช่น คำ ทะเล, กำพวด, ละหุ่ง และการเปลี่ยนแปลงคำยืมภาษาเขมรในภาษาไทย โดยนำมาเรียกสิ่งอื่นที่มีลักษณะใกล้เคียงกันเช่น ไคร้(เครือ), ไคร้(ต้น), เตยทะเล, เทียน

5 พบคำยืมจากภาษาเขมรโบราณ ที่ไม่มีใช้ในภาษาเขมรปัจจุบัน คือ (ว่านพระ) ผันัง

6 พบคำยืมที่มีรูปการเขียนใกล้เคียงกับรูปและเสียงสระในภาษาเขมรโบราณมากกว่าภาษาเขมรปัจจุบัน คือ ลำเจียก, ตะเคียน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าไทยยืมมาจากเขมรตั้งแต่สมัยโบราณ

7 การเขียนหรือสะกดคำใน ตำราพระโอสถพระนารายณ์ ซึ่งเป็นเอกสารสมัยอยุธยาตอนปลายนั้นบางคำมีความใกล้เคียงกับภาษาเขมรมากกว่าภาษาไทยปัจจุบัน เช่น ทรช - กรด

เครื่องยาที่เป็นคำยืมภาษาเขมรนั้นแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของสองชนชาติ การถ่ายทอดภูมิปัญญาทางด้าน การแพทย์ต่อกันและกัน เป็นส่วนหนึ่งของศิลปวิทยาการต่าง ๆ ที่เขมรเคยถ่ายทอดต่อไทย คำยืมจากภาษาเขมรที่ยกมาเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า ไทยอาจารย์ภูมิปัญญาและวิทยาการทางการแพทย์จากเขมรด้วยไม่มากนักน้อย ชื่อสมุนไพรบางชนิดแสดงให้เห็นถึงการอยู่ร่วมกันในสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและ

ภูมิประเทศใกล้เคียงกัน¹⁰ รวมถึงการถ่ายทอดวิธีการนำ ทรัพยากรธรรมชาติมาประยุกต์ใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อมนุษยชาติข้ามวัฒนธรรมสองวัฒนธรรมนอกเหนือจากชื่อเครื่องยาในตำราพระโอสถพระนารายณ์นี้ที่เป็นคำยืมจากภาษาเขมรแล้ว ในตำรายาแผนโบราณของไทยอีกหลาย ๆ ฉบับยังมีคำอีกจำนวนมากที่น่าจะเป็นภาษาเขมรซึ่งควรมีการศึกษาในอันดับต่อไป¹¹ นอกจากนี้ในแง่ของการศึกษาเกี่ยวกับแพทย์แผนโบราณ ยังมีชื่อเครื่องยา ชื่อสมุนไพร ศัพท์เกี่ยวกับการแพทย์แผนโบราณอีกจำนวนมากที่ไทยและเขมรยืมมาจากภาษาบาลี-สันสกฤตและใช้เหมือนกันใกล้เคียงกัน จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจศึกษาอีกหลายแง่มุมตั้งนั้นการศึกษาตำรายาโบราณหรือตำรายาพื้นบ้านของเขมรหรือกัมพูชาจึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจศึกษาให้ละเอียดลึกซึ้ง เพื่อเปรียบเทียบกับภูมิปัญญาไทย และอาจเพิ่มความเข้าใจในตำราโบราณของไทยให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น นำมาสู่การประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ในสังคมปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นการแพทย์แผนปัจจุบัน หรือแม้กระทั่งการแพทย์ทางเลือก ซึ่งเป็นสิ่งที่กำลังได้รับการกล่าวขานมากขึ้นเรื่อยๆ ในทุกวันนี้

บรรณานุกรม

ภาษาเขมร

- พุทธศาสนบัณฑิตย (2511-12) พจนานุกรมเขมรฉบับพุทธศาสนบัณฑิตย เล่ม 1-2, พนมเปญ.
- สวน โอสถ (2001) การรู้ประเภทยา 5 ประการ. กัมพูขสุริยา, 2001 (3) : 55-59.
- สวน โอสถ (2001) โอสถโบราณเขมร. กัมพูขสุริยา, 2001 (2) : 87-91.
- สวน โอสถ (2001) โอสถโบราณเขมร. กัมพูขสุริยา, 2001 (4) : 64-73.
- สวน โอสถ (2001) โอสถโบราณเขมร. กัมพูขสุริยา, 2002 (1) : 72-77.
- สวน โอสถ (2001) โอสถโบราณเขมร. กัมพูขสุริยา, 2002 (2) : 79-83.
- สวน โอสถ (2001) โอสถโบราณเขมร. กัมพูขสุริยา, 2002 (3) : 85-87.
- สวน โอสถ (2001) โอสถโบราณเขมร. กัมพูขสุริยา, 2002 (4) : 73-75.

ภาษาไทย

- กาญจนา นาคสกุล (2548). พจนานุกรมไทย-เขมร. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, พิมพ์ครั้งที่ 2.
- ชยันต์ พิเชียรสุนทร, แม้นมาส ขวลิต, และวิเชียร จีรวงส์ (2544).

- คำอธิบายตำราพระโอสถพระนารายณ์ ฉบับเฉลิมพระเกียรติ 72 พรรษามหาราช 5 ธันวาคม พุทธศักราช 2542.** กรุงเทพฯ : อมรินทร์ และมูลนิธิภูมิปัญญา.
- ชยันต์ พิเชียรสุนทร และ วิเชียร จีรวงส์ (2546). ที่มาของคำ “โกษฐ” และโกษฐที่ใช้ในยาไทย. **วารสารราชบัณฑิตยสถาน**. 28 (1) : 118-124.
- เต็ม สมิตินันท์ (2523). **พรรณไม้แห่งประเทศไทย** (ชื่อพฤกษศาสตร์-ชื่อพื้นเมือง), กรุงเทพฯ. ตำราพระโอสถพระนารายณ์, พิมพ์เป็นงานอนุสรณ์ในงานฉาปนกิจศพนายจอน ศุภลักษณ์ ณ เมรุวัดแก้วฟ้าล่าง วันที่ 8 กุมภาพันธ์ 2508.
- มงกุฎ แก่นเดียว (2535). **ทองคำแห่งภูมิปัญญา ว่าด้วยศัพทานุกรม และคำอธิบายเกี่ยวกับการแพทย์พื้นบ้าน ไทย-ลาว-เขมร**. กรุงเทพฯ : องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก โดย สำนักงานคณะกรรมการสาธารณสุขมูลฐาน.
- ศิริ ผาสุก (ม.ป.ท.) **การแพทย์ตำรับขอมโบราณ** (พิธีกรรมเวทมนต์คาถา และยา สมุนไพร). กรุงเทพฯ : ดวงแก้ว.
- สมชัย บวรกิตติ และคนอื่น ๆ (2545). “ศัพท์แพทย์และเภสัชกรรมไทยในจารึก” **วารสารราชบัณฑิตยสถาน**. 27 (1) : 202-218.
- สมชัย บวรกิตติ และคนอื่น ๆ, (2545). “ศัพท์แพทย์และเภสัชกรรมไทยในจารึก (2)” **วารสารราชบัณฑิตยสถาน**, 27 (2) : 385-408.
- สมชัย บวรกิตติ และคนอื่น ๆ (2545). “ศัพท์แพทย์และเภสัชกรรมไทยในจารึก (3)” **วารสารราชบัณฑิตยสถาน**, 27 (3) : 700-726.
- เต็ม สมิตินันท์ (2544). **ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทยฉบับแก้ไขเพิ่มเติม**. ส่วนพฤกษศาสตร์ป่าไม้สำนักวิชาการป่าไม้ กรมป่าไม้.
- ราชบัณฑิตยสถาน (2531). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2425**. กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์.
- วิทย์ เทียงบูรณธรรม (2539) **พจนานุกรมสมุนไพรไทย**. กรุงเทพฯ : สุริยบรรณ.
- อรไท ผลดี, โครงการวิจัยประวัติพรรณพืชทางศิลปวัฒนธรรมไทยโครงการอนุรักษ์และพัฒนาพรรณพืชทางศิลปวัฒนธรรมไทย, ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- Kasetsart University Research and Development institute http://www.rdi.ku.ac.th/kasetfair49/Award/aw_04/aw_04.htm

ภาษาฝรั่งเศส

- Uraisi VARASARIN (1984). **Les éléments khmersdans la formation de la languesiamoise**. SELAF : Paris.
- Saveros Pou (1992). **Dictionnaire Vieux Khmer-Français-Anglais**. Centre de Documentation et de Recherchesur la Civilization Khmère é (Cedoreck).

ภาษาอังกฤษ-ฝรั่งเศส-เขมร

- Dy Phon Pauline (2002). **Dictionary of Plants used in Cambodia**. Imprimerie Olympic : Phnom Penh.

ภาษาอังกฤษ

- Cynthia Neri Zayas, **Language contact in theVisayas : The case of Ati Ethno-phamacology**, Paper from theeleveth annual meeting of the Southeast Asian Linguistics Society, Edited bySomsong Burusphat, 2001.